

УДК 373.5:37.01-053.6

DOI:

Світлана Булавенко, кандидат педагогічних наук, докторант
Інституту проблем виховання НАПН України

ЗМІСТОВА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається сутність феномену соціальної активності учнів закладів загальної середньої освіти. Автор докладно аналізує структуру соціальної активності. Обґрунтовує побудовані змістові матриці соціальної активності на рівні суспільства, національності, колективу та особистості. Розкриває особливості категорійної матриці соціальної активності особистості.

Ключові слова: соціальна активність учнів; структура соціальної активності; компоненти соціальної активності; змістові матриці; категорійна матриця.

Рис. 6. Літ. 9.

Svitlana Bulavenko, Ph.D.(Pedagogy), Doctoral Student of the Institute of Education Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

CONTENT STRUCTURE OF SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS OF GENERAL EDUCATION INSTITUTIONS

The article reveals the essence of the phenomenon of social activity of students of institutions of general secondary education. The author analyzes the structure of social activity in detail. Justifies constructed content matrices of social activity at the level of society, nationality, collective and personality. Expands the features of the categorical matrix of social activity of the individual.

Social activity of students of institutions of general secondary education is a complex personal formation, which is defined and regulated by a set of attitudes, ideas, beliefs, habits, stereotypes of behavior that are implemented in the social sphere of society and related to activities in society and allow them to successfully adapt and implement its transformation, the level of formation of which determines the self-actualization and social behavior of the younger generation for the purpose of self-realization.

The social activity of a student is understood by us as a strategy of his social behavior, which manifests itself in a certain social setting. It is known that the basis of social attitudes of the person lie in the corresponding social settings that were interregistered by it. The basis of social institutions itself is social norms and values as certain goals and socially approved forms of human behavior.

In our opinion, the components and functions of social installation on a valuable and normatively determined role behavior of students can determine the structural composition of their social activity.

Thus, in the structure of social activity of students, we distinguish emotionally-motivational, existential-value, cognitive, reflexive, and operational-activity components. And the category matrix of social activity built by us allows us to consider its formation as a holistic process. It allows the teacher to analyze the holistic process of formation of social activity of the individual. When working with each individual student or class, it is important to rely on gene memory to form a worldview of the social space to understand the underlying processes that occur in the field of human life, thus awakening the national identity of the individual, which underlies the formation of ethnicity and society. Further theoretical and practical researches of social activity of students institutions of general secondary education need to specify and analyze the criteria and indicators of the formation of each component of social activity of students.

Keywords: social activity of students; a structure of social activity; components of social activity; content matrices; category matrix.

Постановка проблеми. У сучасному етапі розвитку суспільства існує необхідність формування ініціативної, комунікабельної і конкурентно здатної соціально активної особистості. Відсутність у дитини сформованих комунікативних навичок і вмінь позитивної взаємодії в суспільстві перешкоджають її подальшому розвитку, отриманню нових знань та встановлення нових, значимих для неї контактів. Як наслідок порушення принципів

позитивного розвитку дитини, що впливають на процес формування моральних цінностей, можливе негативне спрямування особистості як суб'єкта соціуму в цілому.

Соціальна активність є одним з показників, що характеризують особистість з точки зору цінності її для суспільства і оточуючих людей. Через призму соціальної активності відбувається процес становлення життєвої позиції особистості, усвідомлюються її прагнення і бажання внести

свій вклад у розвиток суспільства, розкрити наявні можливості в різних видах діяльності. Не можна говорити про довільному характер процесу розвитку соціальної активності особистості. Формування соціально активної особистості – складний суперечливий процес. Проте, перш ніж формувати її в учнів, потрібно дослідити даний феномен та визначити його структуру. На жаль це питання, стосовно учнів закладів загальної середньої освіти, залишається ще не достатньо дослідженим.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідження феномену соціальної активності, його структури та загальних закономірностей зробили вчені І.Д. Бех, Т.І. Богданова, Ю.Ф. Бухалов, Б.З. Вульф, О.В. Зосимовський, В.З. Коган, Т.С. Лапіна, В.Г. Мордкович, Т.М. Мальковська, О.О. Якуба та ін. Такі вчені як К.О. Абульханова-Славська, Т.О. Ільїна, Л.А. Ліферов, Т.Н. Мальковська, М.А. Румянцева вивчали компоненти соціальної активності.

Проблеми формування соціальної активності особистості у своїх працях також висвітлювали С.В. Абрамова, О.В. Варецька, В.П. Вдовиченко, Л.В. Канишевська, Л.В. Корінна, В.А. Ксюковський, О.М. Любарська, Л.В. Манчуленко, Л.М. Назаренко, В.Г. Панок, Ю.А. Привалов, Н.С. Ситнікова та ін.

Метою статті є проаналізувати та визначити сутність соціальної активності та її структуру.

Вклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що вектор соціального розвитку учнів багато в чому визначається ходом і результатом процесу саме їх соціалізації, перш за все, формуванням соціальної активності.

Щоб сформулювати поняття соціальної активності учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), з'ясуємо у чому полягає соціальна активність особистості.

С.Л. Мальковська вважає, що соціальна активність є інтегральною суспільною властивістю, що характеризує стан суб'єкта в процесі взаємодії з іншими індивідами (спільнотами, колективами, групами) в діяльності, необхідність якої обумовлена суспільно значущими інтересами і цілями [6].

На думку В.П. Бехтерева, соціальна активність – це якість особистості, що виявляється в свідомості необхідності суспільно значимої діяльності і готовності до цієї діяльності, в умінні діяти на загальне благо безкорисливо [3]. А Л.В. Мардахаєв вважає, що “активність соціальна може розглядатися як сукупність методів, процедур, спрямованих на зміну соціальних умов відповідно до потреб, інтересів, цілей і ідеями, на висування і реалізацію соціальних інновацій, на формування в собі необхідних

соціальних якостей” [9]. С.І. Леонова з А.К. Ричковим, визначають соціальну активність як складний стан і одночасно властивість людини (соціальної групи), які сприяють інтенсивній, усвідомленій взаємодії з соціальним середовищем, детерміноване переважно нею самою і здійснюваною в процесі внутрішньої і зовнішньої діяльності, спрямованої на вдосконалення себе і соціуму відповідно до завдань суспільного розвитку [4].

А.К. Базиленко трактує соціальну активність, як здатність особистості у своєму розвитку набувати соціальну сутність людини, що має такі особливості: відношення до іншої людини як до самоцінності; здатність до самовіддачі; творчий характер життєдіяльності; здатність до вільного волевиявлення; можливість проектувати своє майбутнє: внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим і майбутнім; прагнення до набуття сенсу життя [8].

С.В. Абрамова розглядає соціальну активність, як інтегративна якість особистості, яка охоплює соціальні знання і досвід, потребу в самореалізації й досягненні суспільно значущих цілей і характеризується спрямованістю на різні види соціально корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність за прийняті рішення і власні дії й виявляється в конкретній соціальній діяльності [1].

О.В. Мазурик та Т.В. Єрескова вважають, що “соціальну активність можна визначити як систематичні дії суб'єктів, спрямовані одна на одну, і які мають на меті викликати у відповідь очікувану поведінку” [2].

С.Ю. Чернета стверджує, що соціальна активність особистості – це явище, стан, форма діяльності, утворення особистості, а також її відношення до різних сфер життєдіяльності суспільства [8].

В.В. Радул стверджує, що “соціальну активність визначають, з одного боку, усвідомленням і прийняттям інтересів суспільства та певних спільнот, а з іншого – готовністю та вмінням реалізовувати ці інтереси, активною діяльністю самостійного суб'єкта” [7].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє нам визначити такі сутнісні риси соціальної активності особистості: динамічна характеристика (внутрішньої і зовнішньої) соціальної поведінки особистості, вищою формою якої є суспільно значима діяльність.

Різне розуміння соціальної активності, а також наявність близьких термінів (соціальна, політична, громадська, громадянська активність) ускладнює зіставлення результатів різних досліджень, розуміння того, який рівень соціальної активності

ЗМІСТОВА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

вважати нормативним, які якості особистості є її предикторами, як оцінити її ефективність тощо.

Проведений аналіз дозволяє нам дати своє визначення соціальної активності учнів. Отже, соціальна активність учнів закладів загальної середньої освіти – це складне особистісне утворення, яке визначається і регулюється комплексом установок, уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в соціальній сфері суспільства й пов'язані з діяльністю в соціумі та дозволяють їм успішно адаптуватися і здійснювати його перетворення, рівень сформованості яких визначає самоактуалізацію та соціальну поведінку підростаючого покоління з метою самореалізації.

Після визначення свого розуміння сутності соціальної активності учнів ми можемо перейти до характеристики її структури.

Л.А. Ліферов говорить про наявність таких компонентів соціальної активності:

- соціальна спрямованість, що включає потреби особистості, її інтерес, мотиви, ціннісні орієнтації, світогляд;

- соціально значущі якості особистості, такі як колективізм, дисциплінованість та інші [4].

Т.О. Ільїна, в своїх дослідженнях говорить про існування серед компонентів соціальної спрямованості інтересів і прагнень особистості та активну діяльність по реалізації даної спрямованості на практиці [5].

М.А. Румянцева виділяє три компонента соціальної активності: “ціннісні орієнтації, соціальну діяльність, соціальну позицію” [7].

З точки зору К.О. Абульханової-Славської, “в основі соціальної активності лежать якості особистості: ініціативність, старанність, соціальна відповідальність, вимогливість до себе, що дозволяє говорити про соціальну активність як інтегровану якість” [4].

У своєму дослідженні ми дотримуємося іншої точки зору на структуру соціальної активності. Соціальна активність учня розуміється нами як стратегія його соціальної поведінки, що виявляється в певній соціальній установці. Відомо, що в основі соціальних установок особистості лежать відповідні суспільні установки, які були інтеріорезіровані нею. Основу ж самих суспільних установок складають соціальні норми і цінності як певні цілі та соціально схвалювані форми поведінки людей. Суспільні установки – це регулятори соціальної поведінки людей. Але щоб стати такими вони повинні бути не тільки засвоєні, але і стати особистісно значущими для людини, тобто стати певною внутрішньою інстанцією, яка регулює її поведінку [2].

Соціальна установка являє собою внутрішню програму соціальної поведінки особистості і базується на суспільних установках, які виконують по відношенню до поведінки мотиваційно-спонукальну, орієнтуючу, прогностичну, регулюючу, контролюючу, результативну та інші функції [4].

На наш погляд, компоненти і функції суспільної установки на ціннісно значущу і нормативно обумовлену рольову поведінку учнів дозволяють визначити структурний склад їх соціальної активності. Структуру соціальної активності відобразимо у вигляді схеми (рис.1.).

Як видно з малюнка феномен соціальної активності має досить складну будову. Варто зазначити, що всі компоненти схеми знаходяться в тісному взаємозв'язку один з одним, регулюючи, доповнюючи, розширюючи, наповнюючи значенням один одного. Кожен з елементів має своє наповнення.

Так наприклад, повна реалізація когнітивного компонента, який включає в себе соціальне мислення та соціальні знання, неможлива без участі екзистенціально-мотиваційного.

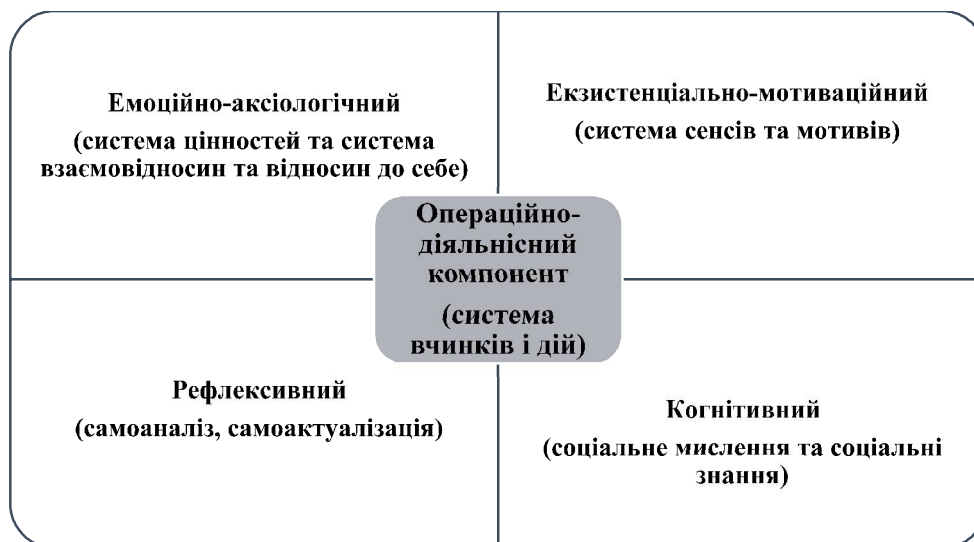
Емоційно-аксіологічний відображає систему відносин особистості до суспільства, до друзів і близьких, до інших людей та до себе як до суб'єкта соціуму, а також відповідає за системі цінностей особистості. У свою чергу, цінності визначають спрямованість особистості до того чи іншого виду соціальної активності.

Екзистенціально-мотиваційний (від лат. *Existentia* – існування та від лат. *Movere* – спонукання до дії) елемент характеризується сукупністю смисложиттєвих орієнтирів та системою мотивів. Орієнтири дозволяють нам отримати інформацію про психологічну, емоційну та духовну ситуації в якій перебуває людина, про труднощі з якими їй доводиться стикатися, а мотив спонукає бути корисною для суспільства, групи людей або конкретного індивіда, викликає прагнення самоствердження, самоповаги, самореалізації тощо.

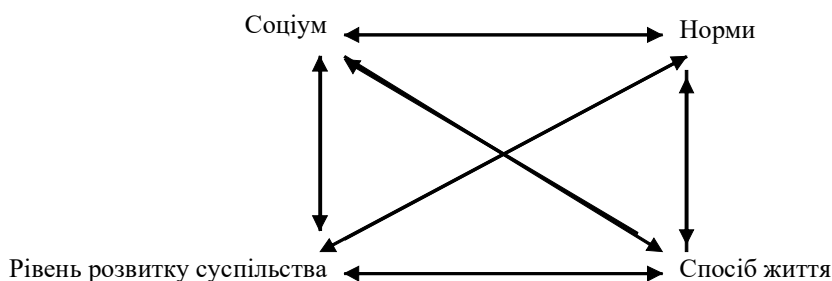
Рефлексивний компонент виявляється у здатності особистості до самоаналізу та самоактуалізації, осмислення і переосмислення своїх соціальних взаємовідносин з навколишнім світом.

Операційно-діяльнісний компонент характеризується набором вчинків людини як суб'єкта соціальних відносин. Отже, за допомогою перерахованих структурних компонентів ми можемо виявляти головні особливості та ступінь сформованості соціальної активності людини.

У структурі соціальної активності учнів

Рис. 1. Структура соціальної активності учнів ЗСО

Рис. 2. Складові матриці економічної культури суспільства

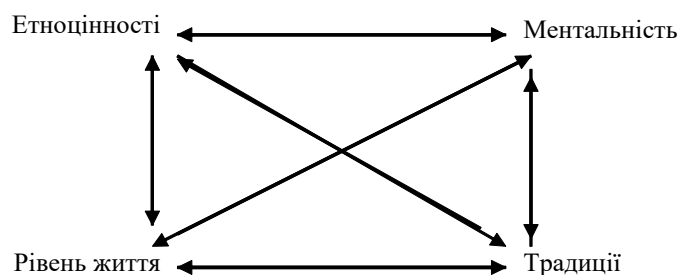
операційно-діяльнісний компонент є результатом усіх попередніх. Все, що відноситься до діяльності свідомості, мотиви, орієнтовна основа поведінки, емоційні стани і вольові процеси, – це внутрішні складові установки, а зовні проявляється соціальна установка саме в реальній соціальній поведінці особистості, в її результатах, продуктивності.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури, власних досліджень і досвіду ми побудували змістові матриці соціальної активності на рівні суспільства, національності, колективу та особистості. Наріжним каменем змістової матриці сформованості соціальної активності на рівні суспільства є сформований соціум, з якого випливають і норми поведінки як окремих людей, так і суспільства в цілому, законодавчі, моральні норми, робота соціальних механізмів тощо. У сукупності всі норми певного соціуму лежать в основі життєвого укладу. Тобто спосіб життя людей буде залежати від нормативних чинників, рівня розвитку суспільства, соціуму, що ми і бачимо при аналізі способу життя у різних

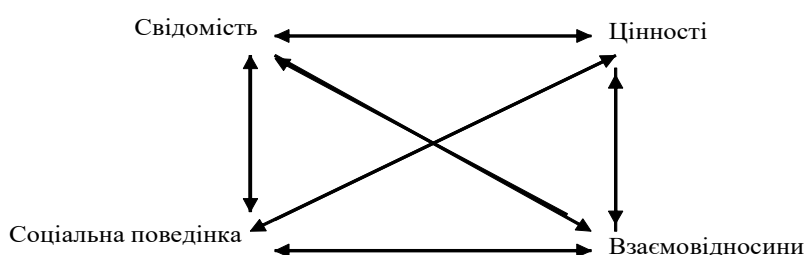
економічних системах. І звичайно, від сформованого соціуму, норм та способу життя буде залежати рівень розвитку суспільства. А рівень життя людей певного суспільства впливає на формування соціуму – коло замкнулося. Отже, всі складові матриці економічної культури суспільства взаємозв'язані (рис. 2).

Основою змістової матриці соціальної активності окремих етносів (чи народів) є етноцінності, які у свою чергу впливають на формування ментальності цілого народу. Звичайно на основі ментальності, національної свідомості та, що не менш важливо, рівня життя установлюються традиції певного угруповання. Та саме в першу чергу від традицій буде залежати рівень життя людей, хоча не можна забувати і про етноцінності та ментальність (рис. 3).

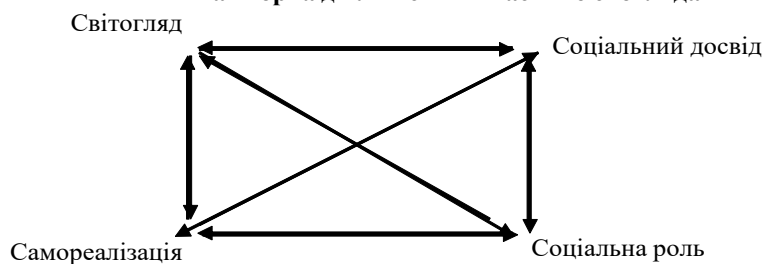
Складовою частиною будь-якого етносу чи народу є угруповання людей або колективи. Тож перейдемо до розгляду наступної схеми формування соціальної активності на рівні колективу. В основу даної матриці ми поклали колективну свідомість, яка і зумовлює ціннісні

Рис. 3. Складові матриці етноцінності та ментальність

Рис. 4. Складові матриці активна творча діяльність чи пасивне споглядання і бездіяльність

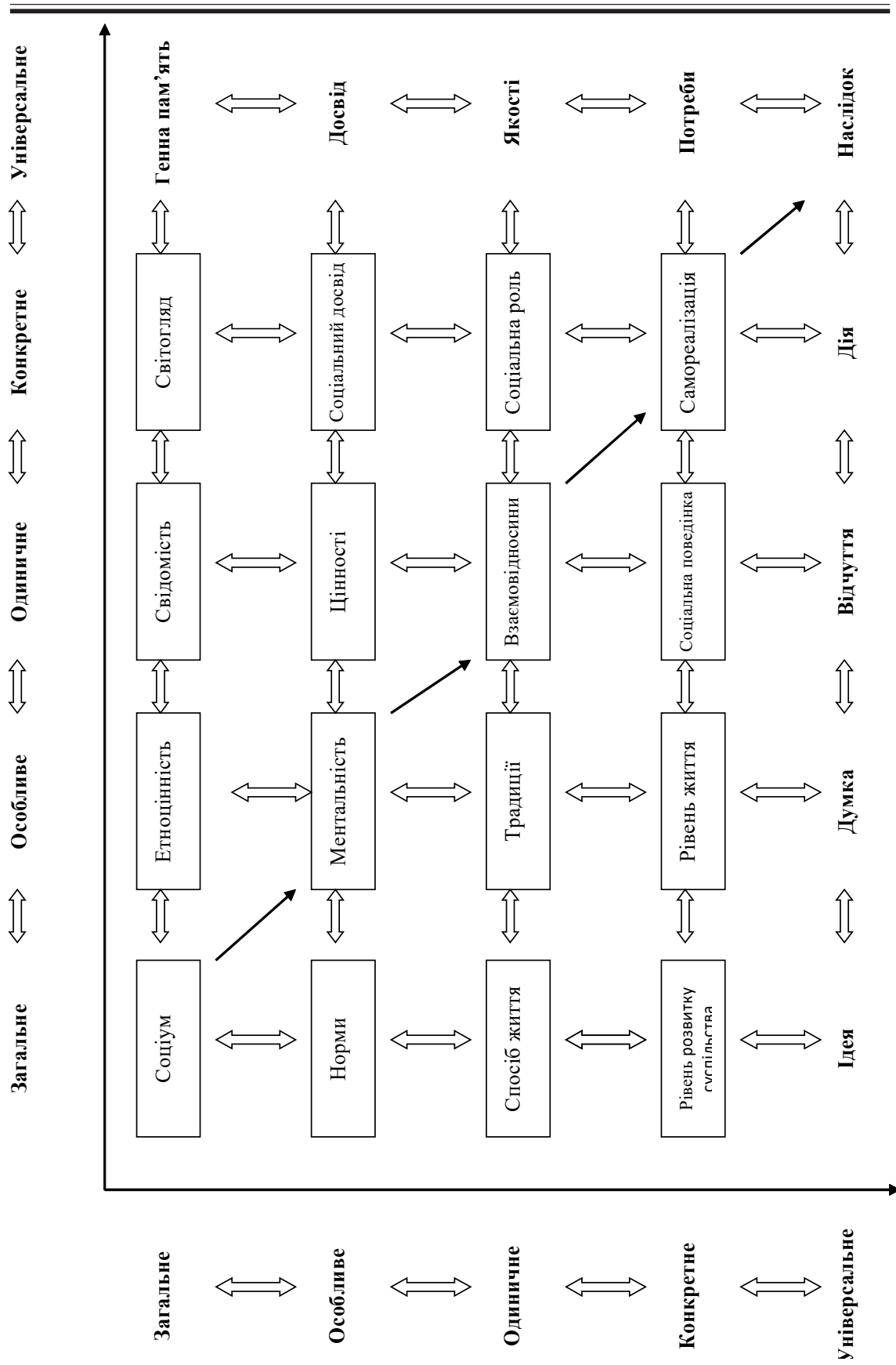
Рис. 5. Змістова матриця особистісної соціальної активності

орієнтири групи людей. Залежно від рівня свідомості, переважаючих цінностей та активності членів колективу будуть формуватися взаємні відносини між людьми. Соціальна поведінка всієї групи повністю буде залежати від свідомості колективу, сформованих цінностей та взаємовідносин між членами групи. Якщо проаналізувати цю схему на рівні класу загальноосвітньої школи, то ми отримаємо такий результат. У класі зазвичай є лідер (або впливова група дітей), який впливає (зазвичай неформальний лідер) на свідомість класу стосовно поведінки, навчання, відпочинку тощо. На основі сформованої у класі свідомості (чи то позитивної, чи то негативної) в учнів формуються переважаючі цінності життя. Якщо лідер позитивно впливає на свідомість, то дитячі цінності будуть більш зрілими, матимуть позитивне налаштування на процес навчально-виховної роботи. Якщо ж у класі формується низька свідомість, то наслідком буде цинічне ставлення до перебування у школі (про такий клас

вчителі говорять, що це важкий клас). Взаємовідносини у таких класах будуть протилежними. Якщо в одному класі складеться творча, робоча атмосфера, то в іншому – взаємовідносини будуть будуватися на основі авторитетів. Від взаємовідносин буде залежати активність учнів стосовно навчально-виховної діяльності: активна творча діяльність чи пасивне споглядання і бездіяльність (рис. 4).

Дана схема розкриває сутність формування економічної культури на особистісному рівні. На формування світогляду людини впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Проте в основі соціального досвіду особистості лежить сформований світогляд. Залежно від соціального досвіду учень виконує чи буде виконувати в майбутньому свою соціальну роль у суспільстві на елементарному рівні (як споживач, як тимчасовий робітник під час канікул або в позаурочний час тощо). Та всі попередні складові матриці зумовлюють самореалізацію особистості (повну чи часткову) (рис. 5).

**ЗМІСТОВА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Рис. 6. Категорійна матриця соціальної активності

Проаналізовані четвертинні схеми багатовимірної структурно-функціональної будови соціальної активності мають під собою не лише концептуальне, а й онтологічне і суто феноменологічне підґрунтя. Вони відображають емпіричну, повсякденну плинність життєвого процесу диференційовано та ієрархічно. Тому наступним кроком даного дослідження найуніверсальніших категорій було створення нами категорійної матриці соціальної активності, яка б виконувала необхідні теоретико-методологічні функції. У результаті вивчення горизонтальних і вертикальних структурних зв'язків аналізованого феномену за допомогою низки філософських категорій (загальне, особливе, одиничне, конкретне й універсальне) ми створили категорійну модель соціальної активності. Вона, на нашу думку, має кілька переваг (рис. 6).

По-перше, створена матриця характеризується фундаментальністю теоретичного пізнання того, що являє собою соціальну активність як суспільний феномен.

По-друге, сутність соціальної активності обґрунтовується за допомогою національних універсалій, які у взаємодії і щепленні задають цілісний узагальнений образ людського світу, зосереджують історично накопичений етносом зосереджено-економічний досвід, є своєрідними глибинами програми життєактивності різних спільнот.

По-третє, пропонується матриця розкриває логіку становлення індивідуальної і колективної соціальної активності, а також соціальної діяльності, яка конкретизується у змістовій наступності категорій універсалій двох векторів ("соціум – етноцінність – свідомість – світогляд" та "соціум – норми – спосіб життя – розвиток"), що виявляють основний закон генезису соціальної активності як вершинний шлях соціоформування: ідея – думка – відчуття – реалізація – наслідок з одного боку та генна пам'ять – досвід – якості – потреби – наслідок з іншого.

По-четверте, побудована категорійна модель соціальної активності відображає загальні та основні національні цінності соціалізованої особистості.

По-п'яте, дана модель може бути використана при формуванні соціальної активності учнів учителями школи для розуміння процесів, що відбуваються на всіх рівнях. А також для практичного використання при розробці різноманітних стратегій навчально-виховного процесу.

Дана категорійна матриця дозволяє вчителю проаналізувати цілісний процес формування

соціальної активності особистості. При роботі з кожним окремим учнем чи класом важливо опиратися на генну пам'ять формуючи світогляд щодо соціального простору для розуміння глибинних процесів, які відбуваються в сфері життєдіяльності людей, таким чином пробуджуючи національну самосвідомість особистості, яка лежить в основі формування етноцінності і соціуму.

Висновок. Таким чином, в структурі соціальної активності учнів ми виділяємо емоційно-мотиваційний, екзистенціально-ціннісний, когнітивний, рефлексивний та операційно-діяльнісний компоненти. А побудована нами категорійна матриця соціальної активності дозволяє розглянути її формування як цілісний процес. Подальші теоретичні і практичні дослідження соціальної активності учнів ЗЗСО потребують конкретизації та аналізу критеріїв та показників сформованості кожного з компонентів соціальної активності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова С.В. Сучасні наукові підходи до визначення поняття "соціальна активність особистості". Освіта на Луганщині : наук.-метод. журнал. 2011. № 2. С. 128–133.
2. Безпалько О. В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні. Вісн. психології і педагогіки : зб. наук. пр. 2012. Вип. 8. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Бехтерев В.Ф. Воспитание общественной активности учащихся: учеб. пособие. Красноярск: Краснояр. гос. пед. ин-т, 1985. 75 с.
4. Грабовська С., Чолій С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII, ч. 1. С. 171–181.
5. Косовець В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 Соціальна педагогіка; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2009. 23 с.
6. Мальковская Т.Н. Социальная активность. Москва, 1988. 144 с.
7. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект); Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2011. 255 с.
8. Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. URL: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2->
9. Ямкова К. С. Сутність та різновиди

соціальної активності учнівської молоді: теоретичний аспект. Наук. вісн. Мелітоп. держ. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки. URL: <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/48.pdf>

REFERENCES

1. Abramova, S.V. (2011). Suchasni naukovi pidxody do vyznachennya ponyattya "socialna aktyvnist osobystosti" [Modern scientific approaches to the definition of the concept "social activity of the individual"]. *Education in Luhansk: science-method. Journal*. No. 2, pp. 128–133. [in Ukrainian].
2. Bezpalko, O. V. (2012). Rozvytok socialnoyi aktyvnosti osobystosti u dytyachomu obyednanni [Development of social activity of the individual in the children's association]. *Bulletin of Psychology and Pedagogy: a collection of scientific works*. Vol. 8. Available at: <http://www.psyh.kiev.ua> [in Ukrainian].
3. Bexterev, V.F. (1985). *Vospytanye obshhestvennoj aktyvnosti uchashhixsya: ucheb. Posobyе* [Education of public activity of students: educational manual]. Krasnoyarsk, 75 p. [in Russian].
4. Grabovska, S. & Cholij, S. (2010). Socialna aktyvnist v procesi socializaciyi osobystosti [Social activity in the process of socialization of the individual]. *Problems of general and pedagogical psychology: A collection of scientific works of Institute of Psychology named after Hryhoriy Kostyuk of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*.

(Ed.). S. D. Maksymenko. Kyiv, Vol. XII, part. 1, pp. 171–181. [in Ukrainian].

5. Kosovecz, V. I. (2009). Rozvytok socialnoyi aktyvnosti molodi v umovax sociokulturnogo seredovyshha sela [Development of social activity of youth in conditions of socio-cultural environment of the village]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 23 p. [in Ukrainian].
6. Malkovskaya, T.N. (1988). *Socyalnaya aktyvnost* [Social activity]. Moscow: Pedagogyka, 144 p. [in Russian].
7. Radul, V. V. (2011). *Socialna aktyvnist u strukturi socialnoyi zrilosti (teoretyko-metodologichny aspekt)* [Social activity in the structure of social maturity (the theoretical and methodological aspect)]. Kirovograd, 255 p. [in Ukrainian].
8. Ujsimbayeva, M. Socialna aktyvnist osobystosti yak chynnuk suspilnogo rozvytku [Social activity of the person as a factor of social development]. Available at: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-> [in Ukrainian].
9. Yamkova, K. S. Sutnist ta riznovydy socialnoyi aktyvnosti uchnivskoyi molodi: teoretychny aspekt [Essence and varieties of social activity of student youth: the theoretical aspect]. *Scientific bulletin, Melitopol State Pedagogical Institute. Series.: Pedagogical science*. Available at: <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/48.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019

"Талант – це здатність вірити в успіх".

Джон Леннон
британський композитор, художник, письменник

"При дороги ведуть до знання: дорога роздуму – це дорога найбагородніша, дорога наслідування – це дорога найлегша і дорога досвіду – ця дорога сама гирка".

Конфуцій
давньокитайський філософ

"Читай не потім, щоб суперечити і спростовувати, не потім, щоб приймати на віру, і не потім, щоб знайти предмет для бесіди; але щоб мислити і міркувати".

Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист

"Все приходить до того, хто працює і вміє чекаати".

Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник

